

Рада Р. Стијовић*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

НЕМЕРЉИВ ДОПРИНОС МИЛКЕ ИВИЋ РЕЧНИКУ САНУ

У прилогу ће бити речи о раду академика Милке Ивић на *Речнику српскохрватској књижевној и народној језика САНУ* и њеном доприносу овом значајном лексикографском и научном остварењу.

Кључне речи: Милка Ивић, *Речник САНУ*, Институт за српски језик САНУ.

Институт за српски језик је имао срећу да су у њему од самог његовог настанка (1947) радила и доцније нека од највећих имена српске, а и светске науке о језику. У самом врху, уз свог професора и ментора Александра Белића и свог животног сапутника Павла Ивића, стајала је професорка Милка Ивић, која је, непосредно по дипломирању, у Институту започела своју научну каријеру (1949), и то на пројекту израде *Речника српскохрватској књижевној и народној језика САНУ* (*Речника САНУ*). За *Речник* ће професорка остати трајно везана (и онда када формално напусти Институт), сматрајући га монументалним делом наше лексикографије, које својим квалитетом „обезбеђује ... часно место међу великим споменицима наше културе“ (Гласник 1988: 223).

За време професоркиног шестогодишњег рада у Институту у потпуности је била уобличена само прва књига *Речника*, тако да једино на њој стоји професоркин ауторски потпис. На њој је, разумљиво, радила у почетном лексикографском звању, као обрађивач грађе. Међутим, како је прва књига рађена заједнички те нису за сваки појединачни део означени ни обрађивачи ни уредник, не знамо који је део урадила професорка и колико је њеног остало до крајње уобличеног текста, јер тадашњи начин рада је подразумевао да сваку обраду прегледају неколике редакционе комисије, а онда у договору с аутором обликују речнички чланак. С обзиром на професоркино лингвистичко и опште образовање и знање, њен блистав ум, а и чврстину карактера, склона сам да верујем да су професоркине обраде остале готово неизмењене.

* stijovic@yahoo.com

Године 1955. професорка Ивић је прешла на Филозофски факултет у Новом Саду и тамо провела свој радни век. Активној сарадњи на *Речнику* вратила се када је изабрана у чланство Српске академије наука и уметности 1976. године, поставши прво члан, потом научни секретар, а онда и председник Академијиног Одбора за *Речник*, коме је била поверена сваковрсна брига о овом великом лексикографском делу. Када се прегледају бројни извештаји о раду Одбора, остаје се задивљен пред тиме колико је воље, снаге и времена утрошено да се подстакне, подржи, унапреди рад на *Речнику*, а неретко и омогући пуко преживљавање овог значајног научног и националног пројекта, да се превазиђу велике, у неким временима је изгледало непремостиве, финансијске и кадровске тешкоће.

Одбор с професорком Ивић на челу непрестано се бринуо да *Речник* не изгуби корак с временом и не добије карактер историјског речника, као и да се попуне празнине у народној, дијалекатској лексици која својевремено није систематски прикупљана, јер то нису дозволила четири пустошна рата кроз која је Србија прошла у првој половини 20. века. Требало је, дакле, допунити и осавременити лексички фонд *Речника*, како из писаних извора тако и из народних говора, за шта је било нужно обезбедити кадар и средства, у шта су улагани велики напори чланова Одбора и саме професорке. У извештају из 1979. године, на пример, налазимо податак да је у оквиру Одбора за *Речник* сачињен читав елаборат о томе које изворе треба ексцерпирати, које пунктове обрадити, које збирке откупити, колико је средстава за све то потребно и још много тога. Планирано је да се са тим елаборатом прво упозна највише руководство Академије, а потом оде код републичких институција које финансирају *Речник* и лично затражи помоћ и материјална потпора (Годишњак 1980: 124–125).

Обрада стручних термина такође је била предмет бриге чланова Одбора. Они су упућивали дописе члановима свих одељења САНУ, сарадницима Института с молбом да се помогне у обради ове лексике. Бринуло се и о томе како да се заштити од пропадања драгоцене двовековна речничка грађа и обезбеде средства за то.

Да су сви ови, а и бројни други напори уродили плодом, нисам морала да трагам по записницима. Сведоци смо томе сви ми који радимо на *Речнику*. Грађа је смештена у сигурне металне ормане од несагоривог материјала, стално је допуњавана – и из народних говора – откупљивањем збирки и теренским радом сарадника, ексцерпирана је из разноврсне савремене литературе, преснимљена је грађа Матице српске. Обезбеђена су трајна материјална средства којима се сарадници стимулишу да се уз свој индивидуални научни рад баве и писањем *Речника*, чиме је решено и својевремено немало одливање кадра. Наравно, све је ово било могуће

постићи захваљујући ауторитету који су имали чланови Одбора, на чијем челу је стајала професорка Ивић.

Ангажовање професорке Ивић око *Речника* одвијало се и у оквиру Одељења језика и књижевности, и то на више нивоа.

Једно ангажовање је било подстакнуто измењеним политичким приликама у земљи 90-их година прошлог века и тиче се назива *Речника*, а друго, значајно и драгоцено, имало је научни карактер и састојало се из низа конкретних предлога и сугестија како да се садржај *Речника* побољша, које је професорка давала као рецензент *Речника* од 1979. године, када је предала своју прву рецензију за 11. књигу *Речника*, па до 2002. године, када је предала рецензију 17. и дела 18. књиге.

Познато је да су се српски лингвисти већином дуго опирали раздвајању језичке целине српскохрватског језика и промени назива језика и свега онога што у имену садржи термин српски језик, пре свега из бојазни да се не покидају везе са Србима ван Србије, али и из других разлога, о којима неће бити речи овом приликом. Међутим, после распада државне заједнице Срби су се окренули неговању српског језичког израза и језичке културе.

Промењен је назив језика, Институту за српскохрватски језик враћен је назив Институт за српски језик, а у складу са свим овим догађајима у Институту и Академији покренуто је питање назива *Речника*.¹ На предлог Института и Уређивачког одбора *Речника*, Одељење језика и књижевности расправљало је о томе на седници од маја 1992. и у расправи, у којој је учествовала и професорка Ивић, заузело је став да назив *Речника* не треба мењати у току његове израде, јер би то подразумевало и промену његове концепције и корпуса (Годишњак 2000: 186–187).

Наравно, и она је, попут већине српских лингвиста, стајала на становишту да су сви ови догађаји око језика условљени социолингвистичким и политичким разлозима, а не лингвистичким и да научне разлоге треба одлучно одвојити од политичких. О лингвистичким разлозима професорка је говорила следеће:

„Наш књижевни језик Вук није само створио, он га је и крстио – назвао га је српским језиком. Хрвати су Вуков српски језик прихватили, али,

¹ Институт је 1958. године, у складу са закључцима Новосадског договора из 1954. године, преименован у Институт за српскохрватски језик САНУ. Реорганизацијом научног рада у Републици Србији Институт је 1961. године постао самостална институција. Променом статуса није се прекинула тесна научна сарадња између Академије и Института у области науке о српском језику. Након три деценије Институт је 1992. године поново ушао у састав Академије и променио назив у складу са именовањем језика у Србији – постао је Институт за српски језик САНУ.

прихватајући га, прекројили му име у хрватски језик. Срби су се помало већ у првој, а у другој Југославији дефинитивно приклонили називу српскохрватски ... Тим термилошким решењем уклоњена је свака могућност забуне у домаћој и иностраној јавности – у питању је један језик ... Међутим, у нашој се земљи недавно збило што се збило. Сад већ није неумесно ни питање: зар је баш требало одступати од првобитног, изворног термина – од имена које је своме језику дао његов творац, Вук?“ (Политика, 26. 9. 1992, 11).

Друго професоркино ангажовање, како сам поменула, има научни карактер. Професорка Ивић је као рецензент нешто више од седам књига *Речника* са будном пажњом прочитала безмало 6000 речничких страна, тј. нешто мање од 20.000 рукописних страна текста. Колико је она дрижљиво и критички читала рукописе, сведоче њене напомене дате на маргинама текста, у мањој мери (само као илустрација) и у објављеним рецензијама, а чувамо их и у сећањима. Професорка је пажљиво читала сваку дефиницију и по потреби коментарисала њену ваљаност, прецизност, избор лексике. Тако је, на пример, одредница *нањушии се*, илустрована примером *Они из команде нањушили су се и сложили одмах*, на професоркину сугестију дефинисана са 'интуитивно спознати сродност ставова, намера, циљева, намирисати се' (Гласник 1989: 189). Професорка је обрађала пажњу на свако значење и подзначење лексеме, на хијерархизацију значења и значењских нијанси, процењивала је ваљаност примера, њихов редослед, учавала је понекад и то да нека нијанса значења дата у оквиру исте дефиниције није потврђена примерима, скретала је пажњу на нека значења која су обрађена као нијансе истог значења, а понекад и изостављена (нпр. њена напомена да именица *народносћ* постоји код Вука и у значењу 'народно обележје' утицала је на то да се ово значење у *Речнику* успостави и илуструје са више примера из грађе, док је значење 'направити се важним' глагола *најуваи се*, тј. *најухаи се*, на које је професорка скренула пажњу, морало, очито у недостатку грађе, бити илустровано редакцијским примером) (Гласник 1989: 191). Учавала је професорка да у понеком наведеном примеру постоји специфичан обрт који би требало издвојити као фразеолошку јединицу (нпр. напоменула је да се *бији њолиички мрџав*, дато код лексеме *мрџав*, не може подвести под дефиницију 'који није жив') (Гласник 1988: 223).

Примере сам навела само да покажем колико је будно професорка пратила сваки написани ред, размишљала над сваком речју, дефиницијом, примером, примећивала најфиније семантичке преливе, указивала на понеки граматички пропуст и исправљала га. Њене рецензије су несумњиво својеврсне суредације.

Савете за рад давала је професорка и у непосредном контакту са сарадницима на *Речнику*. Радо је одговарала на постављена питања, пружајући саговорнику подстрек да уочени проблем преточи и у научни рад и стално напомињући да треба искористити срећну околност што располажемо тако богатим језичким материјалом који се налази у грађи за *Речник*. Истицала је значај језичке грађе и чињеница које нам она пружа, а од којих се мора, говорила је, полазити чак и онда када се иде за апстракцијама, за сазнањима теоријске природе.

И најзад, важно је истаћи значај професоркиних научних радова, који су ауторима *Речника* били и остали поука, путоказ и ослонац при решавању сложених језичких проблема, нарочито оних радова који се тичу синтаксе и семантике, као и односа између граматике и лексике. С ослонцем на њих написани су читави речнички чланци. Илустроваћу то само једним примером. Обрађујући у 20. тому, по речима професорке Ивић, један од најтежих проблема словенске синтаксе – предлог *йо*, колегиница Александра Марковић је унапредила модел обраде овог предлога, приступила другачије него што је то чињено у дотадашњој граматичкој и лексикографској пракси, ослањајући се управо, и пре свега, на радове Милке Ивић, а мислим ту, наравно, најпре на њену знамениту студију о овом предлогу (Ивић 1951–1952). Овај и многи други примери показују да професорка Ивић, на посредан начин, преко свога дела, и даље помаже у изради *Речника САНУ*.

Рекла бих на крају да је српски народ имао срећу да се у њему роди научник светског гласа, речено речима професорке Ивић, али о другоме – „горостас по делу и по дејству“.

ЛИТЕРАТУРА

- Гласник 1988: Рецензија о XIII књизи Речника српскохрватског књижевног и народног језика, *Гласник*, књ. XXVII, св. 2, Београд: Српска академија наука и уметности, 222–223.
- Гласник 1989: Рецензија о XIV књизи Речника српскохрватског књижевног и народног језика, *Гласник*, књ. XXVII, св. 4, Београд: Српска академија наука и уметности, 189–191.
- Годишњак 1980: Одбор за рад на Речнику српскохрватског књижевног и народног језика [извештај о раду], *Годишњак*, књ. LXXXVI за 1979, Београд: Српска академија наука и уметности, 124–125.
- Годишњак 2000: Одељење језика и књижевности [извештај о раду], *Годишњак*, књ. CVI за 1999, Београд: Српска академија наука и уметности, 180–189.
- Ивић 1951–1952: Милка Ивић, О предлогу *йо* у српскохрватском језику, *Јужно-словенски филолоџ* XIX/1–4, 173–212.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, I– (1959–), Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ.

Rada R. Stijović

MILKA IVIĆ'S INVALUABLE CONTRIBUTION
TO THE SASA DICTIONARY

Summary

This paper discusses the work of Academician Milka Ivić on compiling the SASA Dictionary and her contribution to this important lexicographic and scholarly work. At the very beginning of her scholarly career Prof. Ivić was one of the authors of the Dictionary (in Volume 1), and subsequently as a member, scientific secretary and president of the Academy Board for the Dictionary she took care of the Dictionary in all respects – whether it concerned completing and modernizing the corpus, saving the existing material from deterioration, engaging specialists that could help with the treatment of specialized terminology, obtaining material resources in order to stimulate the associates in their work, so that they can, apart from their individual academic research, also commit themselves to compiling the Dictionary, etc.

Between Volumes 11 and 17 and part of Volume 18 the Prof. Ivić served as a reviewer of the Dictionary and in that function read it carefully, making comments if necessary to every single line, pored over each and every word, definition, example sentence, noticed the most delicate semantic nuances, pointed to some grammatical or accent omission and provided the corrections.

The team of associates compiling the Dictionary were greatly helped in their work by the Prof. Ivić's scholarly papers, notably those dealing with syntax and semantics and the interface between grammar and lexis, as well as by the guidance the Prof. Ivić offered to her associates in direct contact, encouraging them to incorporate the issues at hand into academic research.

Keywords: Milka Ivić, SASA Dictionary, Institute for the Serbian Language of SASA.

ИМПЛИКАЦИЈА НАУЧНИХ ТЕМА
АКАДЕМИКА МИЛКЕ ИВИЋ
У САВРЕМЕНОЈ ЛИНГВИСТИЦИ